

УДК 37.011.3-051]:796

О. А. Стасенко,
кандидат педагогічних наук
(Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка)

СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація

У статті проаналізовано специфіку професійної діяльності вчителя фізичної культури, визначено особливості його роботи. Охарактеризовано сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, які необхідно засвоїти вчителям фізичної культури в процесі їхнього навчання. Розглянуто етапи діяльності вчителя фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи. Обґрунтовано професійні характеристики вчителя фізичної культури з урахуванням структурних компонентів його діяльності.

Ключові слова: вчителі фізичної культури, професійна діяльність.

Summary

The specific of professional activity of physical culture teacher is analysed in the article, the features of his work are defined. The totality of the special knowledge, abilities and skills that must be mastered to the physical culture teachers in the process of their studies has been described. The stages of activity of physical culture teacher as an organizer of athletic-sporting work have been considered.

Key words: teachers of physical culture, professional activity.

Постановка проблеми. Формування інформаційно-технологічного суспільства, докорінні зміни в соціально-економічному, духовному розвитку держави потребують підготовки вчителя нової генерації. Реалізація цього стратегічного завдання зумовлена також глибинними змінами в системі й структурі загальної середньої освіти та необхідністю входження національної освіти в Європейський освітній простір. Метою розвитку педагогічної освіти є формування вчителя XXI століття, здатного здійснювати професійну діяльність на демократичних та гуманістичних засадах, реалізовувати освітню політику як пріоритетну функцію держави, забезпечувати розвиток та самореалізацію особистості, задоволення її освітніх і духовно-культурних потреб, бути конкурентоспроможним на ринку праці [10].

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається зниження рівня рухової активності молоді. Учні схильні до зменшення фізичного й підвищення нервово-психологічного навантаження, до функціональних відхилень у діяльності різних систем організму, опорно-рухового апарату тощо. Тому набуває особливої уваги й потребує вирішення проблема залучення учнів до занять фізичною культурою та спортом. Саме учитель фізичної культури може забезпечити фізичну активність підростаючого покоління й сформувати в них позитивне ставлення до фізкультурно-спортивної діяльності, що є важливим елементом організації фізичного виховання молоді та об'єкт особливої уваги багатьох науковців [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пильна увага суспільства до фізичного виховання і спорту в закладах освіти вимагає науково-обґрунтованого підходу до управління навчальним процесом з фізичного

виховання, який ураховував би морфофункціональні можливості, психофізичні особливості, структуру захворюваності школярів та студентів, специфіку професійної діяльності [9].

В. Радул, В. Кравцов та М. Михайліченко у своїй праці зазначають, “... коли мова йде про навчання професійній діяльності, то мало сформувати необхідну систему знань, навичок та умінь. Необхідно розкрити перед майбутнім учителем значення його майбутньої професії для суспільства й показати перспективи його розвитку в суспільстві, що забезпечує ця професія, визначити і розвинути професійно-важливі якості та характеристики” [5, с.30].

Принципові зміни в політиці, економіці та соціальному житті нашого суспільства обумовили зростання значимості педагогічної праці, оскільки саме система освіти має забезпечити кожному громадянину нашої країни реальні умови для повноцінного розвитку, підвищення загальнокультурного та професійного рівнів, самовдосконалення і самовиховання. У зв'язку з цим значно зростають вимоги суспільства до творчого потенціалу молоді. Інтенсивно ведеться пошук оптимального змісту, форм та методів підготовки вчителів, готових до педагогічної творчості, яка сприяє самореалізації як педагогів, так і вихованців [6].

Закон України “Про вищу освіту” визначає її метою “... забезпечення всебічного творчого розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства” [7, с.4]. Саме тому сьогодні ставляться підвищені вимоги до фахової підготовки майбутніх спеціалістів з фізичного виховання. Упродовж навчання у ВНЗ вони мають не тільки в повному обсязі й глибоко оволодіти системою наук про особливості фізичного виховання школярів, методикою проведення занять з фізичного виховання, а й навчитися творчо застосовувати ці знання на практиці [2].

Сучасні дослідники проблем підготовки вчителів фізичної культури (Л. Гальченко, Г. Генсерук, Л. Демінська, Б. Шиян, Ж. Холодов та ін.) відмічають, що головним чинником у процесі становлення студента як майбутнього вчителя є наявність професійних знань, вмінь та навичок, якими вони оволодівають під час навчання у вищому навчальному закладі. О. Пехота додає до цього, що ця сукупність знань, умінь та навичок трансформується під впливом самостійності в педагогічну творчість.

Різноманітність професійних обов'язків і велике вольове напруження, яке доводиться витримувати вчителю фізичної культури, ставить його професію в ряд найважливіших та найскладніших спеціальностей людини. З одного боку, він виступає як “чистий” учитель, проводячи уроки, а з іншого – як організатор процесу фізичного виховання школярів, спрямовуючи зусилля всіх учасників цього процесу на досягнення мети [8; 11].

У контексті цього питання вагомим є те, що існує значна кількість наукових і методичних праць, у яких проблема професійної діяльності вчителя фізичної культури має багатоаспектне теоретичне висвітлення (В. Бальсевич, А. Борщевський, В. Валієва, М. Віленський, П. Джуринський, Є. Захаріна, Л. Іванова, Р. Карпюк, А. Конох, Г. Куртова, Л. Лубишева та ін.). Серед основних підходів до наукової інтерпретації досліджуваної проблеми вагоме місце займають погляди вчених-педагогів Є. Гогунова, П. Джуринського, О. Корносенко, Г. Кондрацької, С. Пільової та ін., які у своїх дослідженнях

неодноразово розглядали організаційний компонент професійної діяльності вчителя фізичної культури.

Водночас сучасний рівень професіоналізму, педагогічна й, особливо, психологічна підготовка викладача не відповідають вимогам вищої освіти. Досі чимало вчителів фізичної культури не відрізняються широкою освіченістю, високим рівнем культури (зокрема, фізичної), духовністю, інтелігентністю. Слабке знання своєї спеціальності, низька методична майстерність не дають змоги обирати найкращі для конкретних умов методи або їх сукупність. У більшій частині вчителів не сформована здатність співпереживати, розуміти мотиви поведінки учнів, їх внутрішній світ. Педагоги не вміють співпрацювати з учнями, не стимулюють дитячу ініціативу, творчість, самоуправління у сфері фізичної культури [8].

Формулювання мети статті. Мета пропонованої статті полягає в детальному аналізі змісту та структури професійної діяльності вчителя фізичної культури в умовах сьогодення.

Відповідно до мети були поставлені такі завдання: визначити особливості роботи вчителя фізичної культури; охарактеризувати необхідні знання, уміння і навички, якими повинні оволодіти майбутні учителі фізичної культури, та етапи діяльності; обґрунтувати професійні характеристики діяльності вчителя фізичної культури на основі структурних компонентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Учитель фізичної культури – це фахівець у галузі фізичної культури і спорту, який організовує та здійснює навчально-виховну роботу з учнями загальноосвітніх навчальних закладів. Діяльність учителя фізичної культури має свої особливості, адже відбувається в незвичних умовах, порівняно з діяльністю інших педагогів. Насамперед, це специфіка проведення уроків, які проходять не в навчальному кабінеті, а спортивному залі або на майданчику з використанням спеціального або нестандартного спортивного обладнання та інвентарю.

Суттєвою відмінністю професійної діяльності вчителя фізичної культури є руховий компонент (необхідність демонстрації фізичних вправ, виконання рухових дій разом із групою, страховка учнів під час виконання вправи), тобто всебічна підготовленість учителя з видів спорту, передбачених шкільною програмою.

Специфічні особливості має мовленнєвий компонент діяльності вчителя фізичної культури, оскільки відбувається значне навантаження на голосові зв'язки, тому що команди подаються чітко, "командним голосом", на фоні дитячого галасу. Відомо, що мовлення на уроці фізичної культури впливає не лише на свідомість, а й на відчуття школярів. Умілою подачею команди вчитель може підкреслити характер руху (м'який, плавний, різкий), за допомогою тону її звучання (наказовий, переконливий тощо) регулюватися рівень фізичних зусиль і викликати тим самим зворотну реакцію дітей. Для того, щоб на уроці досягти певного емоційного стану, педагог повинен змінювати мовлення. Воно може бути святковим, урочистим (при підведенні підсумків змагань, на спортивних вечорах, святах), задушевним (при індивідуальних бесідах), радісним або сумним (після перемоги або поразки), обуреним (при різних порушеннях).

Безсумнівний інтерес має праця М. Карченкової [3, с.15], де представлені специфічні особливості роботи вчителя фізичної культури.

Аналіз наукових джерел дозволив нам виокремити специфічні особливості роботи вчителя фізичної культури, а саме:

- велика порівняно з навчальним кабінетом площа (спортивний зал, ігровий майданчик тощо);
- керівництво учнівським колективом, який активно переміщується під час заняття (зал, стадіону, ігровий майданчик) протягом усього уроку, що вимагає значної концентрації уваги;
- організація роботи спортивних секцій, тренування збірних шкільних команд з різних видів спорту;
- різноманітні і складні обставини під час проведення занять з окремих розділів навчальної програми;
- контроль за високою руховою активністю школярів на уроці;
- постійне візуальне спостереження за правильністю виконання завдань з метою запобігання травмам і перевантаженням;
- раціональне використання часу, відведене для занять, за будь-яких погодних умов;
- одночасне керівництво і контроль за роботою декількох підгруп на різних спортивних снарядах;
- своєчасне забезпечення страхування і допомоги при виконанні складних фізичних вправ;
- використання численного спортивного інвентарю й обладнання без ризику для здоров'я дітей;
- робота з різними віковими групами дітей в один день послідовно (урочна форма роботи) або одночасно (позакласні та позашкільні заходи);
- підбір фізичного навантаження з урахуванням індивідуального й вікового рівнів розвитку дітей, стану їхнього здоров'я, особливостей психофізичного розвитку, а також рівня фізичної підготовленості;
- відповідальність за здоров'я та життя учнів;
- наявність вольового, командного голосу, володіння спеціальною термінологією тощо.

На підставі аналізу спеціальної літератури дослідниця М. Карченкова зазначила, що організаторська діяльність вчителя фізичної культури спрямована на організацію учнівського колективу, його об'єднання та спрямування на виконання навчальних завдань; уміння керувати темпом уроку, підтримувати дисципліну; уміння своєчасно оцінити педагогічну ситуацію і прийняти правильне рішення; матеріально-технічне забезпечення навчального процесу (розміщення інвентарю й устаткування в спортивному залі); організацію власної діяльності та поведінки під час безпосередньої взаємодії з учнями на уроках і позаурочних заняттях (розподіл навчального часу, інструктаж, контроль, дозування навантажень). Важливо, що організаторська діяльність протягом уроку фізичної культури виявляється по-різному. По-перше, вона реалізується в передачі навчальної інформації вчителем (визначення завдань уроку, пояснення і показ техніки фізичних вправ). По-друге, організаторська діяльність проявляється в поведінці вчителя при виборі оптимального місця для проведення уроку, ефективності пересувань по залу з метою керівництва класом, контролю за виконанням завдань, своєчасному наданні допомоги і страховки, дотримання правил

безпеки. По-третє, вона реалізується в управлінні діяльністю учнів при шикуванні та перешикунні на місці і в русі. Нарешті, учитель повинен передбачати основні прийоми активізації учнів для збільшення моторної щільності уроку, попередження травм, оптимального співвідношення й органічної єдності застосування репродуктивних і продуктивних методів навчання, оздоровчого та виховного впливу наступного уроку [3, с.22].

Слід зауважити, що для реалізації намічених планів щодо організації своєї роботи, вчитель фізичної культури повинен оволодіти спеціальними знаннями, уміннями і навичками, необхідними для організації фізкультурно-спортивної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі, які можна поділити на теоретичні, практичні та методичні.

Теоретичні – базуються на знаннях із циклу дисциплін природничо-наукової (фундаментальної), професійно-орієнтованої, професійної та практичної підготовки, дисциплін самостійного вибору навчального закладу, дисциплін вільного вибору студента. Вони передбачають різнопланові знання доцільного використання засобів, методів та принципів фізичного виховання в залежності від поставлених завдань; теорії і методики організації професійної діяльності, методики організації й проведення різних форм фізкультурно-спортивних заходів; суддівства змагань, знання правил змагань з видів спорту; основ експлуатації фізкультурно-спортивних споруд і обладнання; техніки безпеки занять, надання першої медичної допомоги, нормативні документи, ведення технічної документації і т. п.

Практичні. Окрім досвіду елементарних рухових умінь та навичок, достатнього рівня розвитку фізичних якостей, передбачають володіння техніко-тактичними діями з видів спорту, передбачених шкільною програмою, а саме: волейболу, баскетболу, гандболу, футболу, легкої атлетики, гімнастики, настільного тенісу, лижної підготовки і туризму. Звідси виходить, що вчитель фізичної культури повинен володіти широким діапазоном рухових умінь та навичок, які забезпечують дисципліни професійно-орієнтованої підготовки, а також заняття зі спортивної спеціалізації.

Методичні знання полягають у використанні в навчально-виховному процесі набутих знань і вмінь, передбачають володіння методиками організації та проведення різних форм фізкультурно-спортивної роботи, методиками навчання учнів техніко-тактичним діям з різних видів спорту. Засвоєння методичних знань і вмінь відбувається в процесі вивчення дисциплін професійно-орієнтованої підготовки, деяких дисциплін професійної та практичної підготовки, а також під час педагогічних практик.

Виходячи із вищезазначеного, ми виділили такі етапи діяльності вчителя фізичної культури як організатора фізкультурно-спортивної роботи:

1. *Підготовка до фізкультурно-спортивної роботи.* Цей вид діяльності включає загальне планування фізкультурно-спортивної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі, планування навчального процесу на рік, чверть, складання конспекту на урок, складання плану роботи спортивних секцій та розробку відповідної документації кожного заходу. Розглядаючи сутність процесу планування навчальної роботи, Б. Максимчук наголошує: "... що план – це документ, котрим визначається вся подальша фізкультурно-оздоровча і спортивно-масова робота. Планування полягає у передбаченні її результатів, встановленні порядку й послідовності в опануванні учнями всього

обсягу знань, умінь та навичок, передбачених програмою з фізичного виховання для відповідного класу. Воно повинно відповідати таким вимогам: реальність плану, відповідність можливостям школи і колективу вчителів фізичної культури, узгодженість із навчальною роботою як за змістом, так і календарними термінами. Планом якнайповніше має передбачатися тісний зв'язок діяльності фізкультурного колективу із навчально-виховною роботою школи" [4, с.66].

2. *Організація та проведення фізкультурно-спортивних заходів*, пов'язана з реалізацією запланованої роботи, для втілення якої необхідним є матеріально-технічне забезпечення занять, а саме: підготовка місць занять (створення санітарно-гігієнічних умов, організація безпеки місць занять); наявність обладнання та інвентарю в належному стані й необхідній кількості відповідно до виду діяльності, що дозволить вирішити сукупність завдань при оптимальній щільності заняття. Це вимагає від учителя фізичної культури, окрім самоорганізації, організацію діяльності учнів та педагогічного колективу.

3. *Оцінювання результатів фізкультурно-спортивної роботи* передбачає спостереження, аналіз і оцінювання здійсненої діяльності, виявлення переваг та недоліків з метою усунення помилок й покращення навчально-виховного процесу в майбутньому.

4. *Управління у сфері фізичної культури і спорту* полягає у вирішенні актуальних питань з розвитку фізичної культури і спорту в школі; підтримання зв'язку із фізкультурно-спортивними організаціями та об'єднаннями, колективами вчителів фізичної культури інших шкіл; управління педагогічним процесом, злагодженість дії всього педагогічного колективу.

Педагогічна діяльність пов'язана з розпізнаванням, перетворенням і формуванням особистих якостей учнів. Педагог формує особистість, удосконалюючи її свідомість, поведінку, а також тілесність. Знаряддям праці педагога є безпосередньо якості його особистості: інтелект, мова, пам'ять, мислення, воля. Діяльність педагога іноді розглядається занадто вузько як управління заняттям або тренуванням, не відображає всієї структури, що реально має багатofакторний характер і здійснюється в рамках певної педагогічної системи – сукупності структурних і функціональних компонентів, підпорядкованих педагогічним цілям.

До структурних компонентів, що дозволяють аналізувати педагогічну систему, відносять мету, зміст навчальної інформації, засоби педагогічного впливу. Професійні функції вчителя фізичної культури відображаються в компонентах його діяльності.

Проектувальний і структурний компоненти педагогічної діяльності. Значна частина педагогічної діяльності безпосередньо полягає в її плануванні й прогнозуванні. Це відбивається в побудові перспективних планів, постановці завдань, проектуванні якостей, які повинні бути сформовані, установленні обсягу й змісту видів спортивної діяльності. Безпосереднім проявом конструктивної діяльності є система планування навчально-виховної і спортивно-масової роботи.

Організаторський компонент педагогічної діяльності. Діяльність вчителя – це управління діяльністю учня. Педагог, організовуючи учнів, допомагає їм створювати середовище власної діяльності, в результаті якої учень стає її суб'єктом – формулює завдання, знаходить засоби їх вирішення, активно

взаємодіє з однолітками та вчителями. Однак щоб ці механізми включити, необхідно враховувати мотиви й потреби самого учня.

Комунікативний компонент педагогічної діяльності. Проявляється в здатності педагога встановлювати педагогічно-доречні відносини з учнями та їхніми батьками. Вміло створений емоційний клімат, налагоджена комунікація та відносини забезпечують виконання всіх інших функцій і компонентів діяльності. У процесі роботи можуть виникати два типи відносин і ставлення педагога до учня. Перший тип відносин – це ставлення до учня як об'єкта своєї діяльності. Це суб'єкт-об'єктні відносини, за яких головними визначаються показники учня й звужуються можливості вивчення й формування його особистісних якостей. Увага педагога переміщується на продукт діяльності і не враховуються ті якості особистості, які потрібно при цьому формувати.

Другий тип відносин – суб'єкт-суб'єктні, за яких формується ставлення до людей, з якими здійснюється діяльність. Передбачається встановлення співробітництва з урахуванням потреб, мотивів, інтересів, цілей діяльності, взаємних інтересів і симпатії. Цей тип ставлення до учня формує особистісно орієнтований стиль фізичного виховання. За такого підходу забезпечується творча продуктивна діяльність, розширення кола мотивів, формування моральних цінностей, тобто формування учня як особистості.

Пізнавальний компонент педагогічної діяльності. Проявляється в постійному прагненні до вдосконалення своєї діяльності, її аналізу й самоосвіти. Цей компонент допускає вивчення й аналіз: а) суб'єкта діяльності (особистості й колективу), його стану (згуртованості, спрацьованості, цілей тощо), змін, які в ньому відбуваються. Оскільки учень і колектив постійно змінюють свої характеристики, то в процесі роботи у вчителя виникають протиріччя між ставленням до учня, що сформувався раніше, й новими фактами його поведінки та діяльності; б) умов, засобів, форм, методів фізкультурно-спортивної та виховної роботи; в) переваг і недоліків у розвитку особистості самого педагога.

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, професійно-педагогічна діяльність учителя фізичною культурою, який всебічно розвиває особистість учня, достатньою мірою складна, і щоб вона була успішною, йому необхідно бути до цього підготовленим. Ця діяльність, як відомо, реалізується в певних педагогічних ситуаціях, котрі підпорядковані навчально-виховним цілям і спрямовані на розв'язання конкретних завдань. На відміну від інших педагогів учитель фізичної культури, окрім викладання своєї дисципліни, займається організацією фізкультурно-спортивної діяльності школярів у позаурочний час. Тому успіх його діяльності як організатора цього виду діяльності також залежить від рівня оволодіння ним певним обсягом спеціальних знань, умінь та навичок, які необхідно розвивати і формувати в процесі навчання.

Праця вчителя фізичної культури, незважаючи на велику питому вагу рухового компонента, є розумовою. Результати його професійної діяльності залежать головним чином від широти й гнучкості розуму. Для того, щоб стати професіоналом своєї справи, учитель фізичної культури повинен багато знати. Зокрема, він має оволодіти теорією навчання і виховання, знаннями предметів медико-біологічного циклу, теорією і методикою фізичного виховання, методикою застосування технічних засобів навчання, комп'ютерних технологій і т. п.

У подальшому перспективною є пошукова робота, спрямована на вдосконалення структури та змісту навчального процесу майбутніх учителів фізичної культури та розробку особистісно орієнтованих програм для формування їхньої готовності до професійної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зайцева Ю. В. Формування у майбутніх учителів фізичної культури готовності до організації фізкультурно-спортивної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Зайцева Юлія Вікторівна. – П., 2015. – 228 с.
2. Карпюк Р. П. Підготовка майбутніх вчителів фізичної культури до розв'язання педагогічних ситуацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Р. П. Карпюк. – Вінниця, 2005. – 24 с.
3. Карченкова М. В. Педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Карченкова Марина Володимирівна. – К., 2006. – 228 с.
4. Максимчук Б. А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до організації спортивно-масової роботи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Максимчук Борис Анатолійович. – В., 2007. – 225 с.
5. Радул В. В. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя [навч. посіб.] / В. В. Радул, В. О. Кравцов, М. В. Михайліченко. – Кіровоград : Поліграфічно-видавничий центр ТОВ "Імекс-ЛТД", 2007. – 252 с.
6. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 460 с.
7. Сущенко Л. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... док-ра пед. наук : 13.00.04 / Людмила Петрівна Сущенко. – Київ, 2003. – 42 с.
8. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б. М. Шиян. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. – Ч. 2. – 248 с.
9. Язловецький В. С. Новітні технології у фізичному вихованні та спорті : [навч. посіб.] / В. С. Язловецький, О. В. Маркова, О. В. Язловецька. – Кіровоград : Поліграфічне підприємство «Ексклюзив-Систем», 2014. – 204 с.
10. Язловецький В. С. Спортивно-масова та фізкультурно-оздоровча робота у вищій школі: [навч. посіб.] / В. С. Язловецький, А. Л. Турчак, Г. А. Лещенко. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 300 с.
11. Язловецька О. В. Педагогіка фізичного виховання : [навч. посіб.] / О. В. Язловецька. – Кіровоград : Приватне підприємство "Ексклюзив систем", 2015. – 260 с.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2017